
Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä ja
Heta Gylling (toim.)

Filosofien oikeus I

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567, f. (09) 604 668

s-posti: sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen kuva: La Justice, B 5 rés., Bd II, fol. 20.

(julkaistu Bibliothèque Nationalen luvalla)

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2001 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-188-X

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2001

Sisällys

Esipuhe	7
1 Platon ja oikeudenmukaisuus vailla takeita	11
<i>Mikko Lahtinen</i>	
2 Laki vapauden osatekijänä. Aristoteleen onnellinen kansalaisvaltio ja laki	35
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
3 Stoalainen oikeus- ja yhteiskuntafilosofia	55
<i>Juha Sihvola</i>	
4 Laki hyveen toteuttajana. Tuomas Akvinolaisen oppi ihmisluonnosta ja laki ...	69
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
5 Valtio ja sen lait modernissa luonnonoikeusperinteessä	87
<i>Petter Korkman</i>	
6 Thomas Hobbes tämän päivän näkökulmasta	109
<i>Juha Tolonen</i>	
7 John Locke ja yksityinen omaisuus	123
<i>Matti Häyry</i>	
8 G. W. Leibnizin oikeusfilosofia	133
<i>Markku Roinila</i>	
9 Montesquieu: miksi lakeja ja mitä lakien takana	153
<i>Antero Jyränki</i>	
10 Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet	169
<i>Jussi Kotkavirta</i>	
11 Jean-Jacques Rousseau yhteisöllisyyden korostajana	187
<i>Heta Gylling ja Marianna Raulo</i>	
12 Jeremy Bentham ja klassinen utilitarismi	203
<i>Matti Häyry</i>	
13 John Stuart Mill, vapaamielisyys ja yksilön autonomia	215
<i>Heta Gylling</i>	
14 Liberaalisia ja konservatiivisia piirteitä Hegelin oikeusfilosofiassa	225
<i>Markus Wahlberg</i>	
15 F. C. von Savigny ja ”historiallinen koulu”	249
<i>Kevät Nousiainen</i>	
16 Karl Marx’ kritiska rättssteori	273
<i>Lars D. Eriksson</i>	
17 Rudolf von Jhering – oikeus yhteiskunnan elinehtoja suojaamassa	285
<i>Kimmo Nuotio</i>	
18 Hans Kelsen – kriittinen esittely	313
<i>Hannu Tapani Klami</i>	
Kirjoittajat	325

10 Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet

Immanuel Kant (1724–1804) on tunnettu kriittisestä filosofiastaan, jota on tapana lukea kontinentaalisen rationalismin ja brittiläisen empirismin käänteentekeväenä synteessinä. Kolmella kritiikillään Kant loi uudenlaisen perustan modernille epistemologialle, ontologialle, mielenfilosofialle, etiikalle samoin kuin estetiikalle. Hän kirjoitti myös protestanttista teologiaa olennaisesti muovanneen teoksen uskonnosta. Lukuisissa pienemmissä kirjoituksissaan hän on pohtinut merkittäväällä tavalla muun muassa valistuksen periaatteita, historian käsitettä, ikuisen rauhan mahdollisuuksia. Kantin vaikutus filosofiassa on ollut valtaisa. Ilman häntä ei Fichten, Schellingin ja Hegelin idealismi olisi ollut mahdollista, mutta myös Schopenhauerin, Nietzschen ja Kierkegaardin, samoin kuin Wittgensteinin ja Heideggerin ajattelu on paljossa velkaa hänelle. Useimmat filosofiset liikkeet 1900-luvulla joko perustuvat Kantin kriittiseen filosofiaan tai ovat reaktiota sitä ja sen tulkintoja vastaan. Voidaan sanoa, että ilman Kantia moderni filosofia ja luultavasti paljon yleisemmin moderni intellektuaalinen kulttuuri olisi erilaista kuin se nykyään on. Kantin vaikutus oikeusfilosofiaan ja oikeusteoriaan on myös erittäin huomattava, mutta pikemminkin kuin hänen omaan oikeusoppiinsa vaikutus hänen etiikkaansa ja hänen rationaalista autonomiaa korostaan kriittiseen filosofiaan yleensä. Kiinnostus Kantin oikeusoppia kohtaan on kuitenkin viime aikoina voimistunut selvästi.

Oikeusoppi ja kriittinen filosofia

Immanuel Kantin oikeusoppia on usein pidetty hänen toisarvoisena vanhuudentyönään, jonka väitettyä filosofista ja oikeustieteellistä epämääräisyyttä on selitetty myös tekijänsä korkealla iällä.¹ Teosta on pidetty tarpeettoman vaikeaselkoisena metafysisenä rakennelmana, joka ei sovi yhteen Kantin oman kriittisen filosofian eikä minkään modernin oikeusfilosofisen näkemysten kanssa.² Tämä pitkään vallinnut kuva Kantin oikeusopista on kuitenkin viimeisten parin vuosikymmenen vuoden aikana muuttunut. Uudempi tutkimus on kyennyt osoittamaan oikeusopille aiempaa täsmällisemmän ja myös tärkeämmän paikan Kantin kriittisen filosofian kokonaisuudessa. On käynyt ilmi, miten johdonmukaisesti Kantin oikeutta koskevat käsitykset kehittyivät 1760-luvulta vuoteen 1797, jolloin hän viimein julkaisi oikeusoppinsa, ja miten tämä kehitys liittyy koko hänen kriittisen filosofiansa rakentumiseen. Samalla on aiempaa selkeämmin voitu paikantaa niitä ongelmia, joiden ratkaiseminen viivytti vuosikausia odotetun teoksen valmistumista.

Kant luennoi luonnonoikeudesta ensimmäisen kerran jo kesällä 1767. Silloisen tavan mukaan hän tarkoitti luonnonoikeudella järkeen perustuvaa käytännöllisen metafysiikan aluetta, joka samalla on positiivisen oikeustieteen propedeutiikkaa eli alustavaa tieteellistä opetusta. Keskeinen kysymys, jonka ratkaisemiseksi hän työskenteli kaksi vuosikymmentä kunnes vihdoin julkaisi *Kritik der reinen Vernunftin* vuonna 1781, koski sitä, mitä itse asiassa tarkoittaa ”järkeen perustuminen”. Tunnetusti Kantin transsendentaalis-idealistinen vastaus oli, että metafysiikan periaatteet ovat *apriorisia* eli kokemusta edeltäviä ja samalla myös *synteettisiä* eli maailmaa koskevaa kokemuksellista informaatiota lisääviä. Jo tämä ensimmäinen kritiikki, joka ensisijaisesti käsittelee kokemuksellisen tiedon perusteita sekä rajoja, sisältää myös Kantin etiikan keskeisimmät ajatukset. Nämä hän kirjoitti auki teoksessaan *Tapojen metafysiikan perustus* (1785) sekä oikeutti ne teoksessaan *Käytännöllisen järjen kritiikki* (1787).³ Kantin kolmas kritiik-

¹ Näin jo Arthur Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung*, 4. Buch, § 62 (alunp. 1818). Perusteellisemmin Kantin oikeusopista ks. Schopenhauer: *Metaphysik der Sitten. Vorlesung von 1820*. Hrsg. von V. Spierling. München, Zürich 1985.

² Ks. Gerd-Walter Küsters: *Kants Rechtsphilosophie*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1988, 14–18.

³ Molemmat teoksessa Kant: *Siveysopilliset pääteokset*. Suom. J. E. Salomaa. WSOY, Porvoo 1931.

ki *Kritik der Urteilstkraft* ilmestyi vuonna 1790 ja se käsittelee esteettisten ilmiöiden sekä orgaanisen luonnon jäsentämisen periaatteita. Kantin kriittinen filosofia muodostaa kokonaisuuden, jossa ylimpänä olevaa moraalisuuden ideaa muut osat kannattelevat.

Silloinkin kun Kant kirjoittaa muista kuin oikeuteen liittyvistä kysymyksistä, hänen tapansa hahmottaa kriittistä filosofiaansa on nimenomaan juridinen. Hänen keskeinen metaforansa ja ajatuskuvionsa on järjen kriittinen tuomioistuin, jonka perinpohjaisen istunnon kulloinkin tarkasteltavien ajatuskulkujen tulisi läpäistä.⁴ Kaikissa Kantin kritiikeissä keskeisessä asemassa oleva käsitteiden transsendentaalinen deduktio tarkoittaa esitetyn teorian oikeuttamista sentapaisessa merkityksessä, joka oli ajan luonnonoikeuteen perustuvasta juridisesta argumentaatiosta tuttu.⁵ Erityisesti kritiikkien transsendentaalinen dialektiikka teesien ja antiteesien kamppailuna muistuttaa oikeudellista riitaa ja sitä koskevaa istuntoa.⁶ Esiin tulee kuitenkin myös sellaisia riitatapauksia, joissa kantajan ja vastaajan vaatimukset ovat lähtökohdistaan yhteismitattomia ja joita ei ole mahdollista ratkaista kummankaan hyväksi.⁷ Myös kritiikkien ulkopuolella, esimerkiksi keskeisessä historianfilosofisessa kirjoituksessaan *Ideen zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* (1784), Kant hahmottaa ihmiskunnan edistymistä usein oikeudellisin käsittein.

Varsinaisista oikeusfilosofisista kysymyksistä Kant tekee huomioita kuitenkin vasta teoksessa *Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*

⁴ Tätä korostaa tulkinnessaan erityisesti Friedrich Stenzler: *Die Verfassung der Vernunft*. Publica, Berlin 1984.

⁵ Ks. esim. Stenzler 1984, s. 133–154 sekä Rüdiger Bubner: Selbstbezüglichkeit als Struktur transzendentaler Argumente. Teoksessa Wolfgang Kuhlmann, Dietrich Böhler (Hg.): *Kommunikation und Vernunft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1982, s. 304–322.

⁶ Kantin järjen käsitteen ja sitä soveltavan transsendentaalisen dialektiikan juridista luonnetta on erityisesti korostanut monissa kirjoituksissaan Friedrich Kaulbach; ks. erit. hänen *Studien zu späten Rechtsphilosophie Kants und ihrer transzendentalen Methode*. Königshausen & Neumann, Würzburg 1982.

⁷ Jean-Francois Lyotard tarkastelee teoksessaan *Le Différend*, Minuit, Paris 1983, ”aitoja riitatapauksia”, joille ei ole mahdollista löytää oikeudellista ratkaisua, ja rakentaa kielen eri tasoilla yleistä riidan ontologiaa. Johdannon lisäksi Lyotard tarkastelee Kantia ja riitaa kolmessa laajassa ekskurssissa. – Kirjoituksissaan Kantin poliittisesta filosofiasta Lyotard on – Hannah Arendtin tapaan – katsonut, että lähtökohdaksi tulee oikeusopin sijasta ottaa *Kritik der Urteilstkraft* sekä hänen pienimuotoisemmat esseensä. Kantin poliittisesta filosofiasta ja sen erilaisista tulkinnoista ks. kirjoitustani Immanuel Kant, teoksessa Kanerva, Jukka (toim.): *Platonista Bakuniniin. Poliittikan teorian klassikoita*. Yliopistopaino, Helsinki 1992, s. 136–159. Lyotardin teoksesta ks. kirjoitustani Merkityksen hajoaminen, teoksessa Sara Heinämaa (toim.), *Merkitys*. Fitty, Tampere 1994, s. 191–210.

sekä esseessä *Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*⁸ (molemmat vuodelta 1793). Kaksi vuotta myöhemmin ilmestyneessä kirjoituksessaan *Ikuiseen rauhaan* hän jatkoi julkisoikeuden ja erityisesti kansainvälisen oikeuden kysymysten pohdiskelua.⁹ Yksityisoikeuden perusperiaatteet hän esitti ensi kerran vasta *Rechtslehressä*, joka ilmestyi tammiukuussa 1797. *Tugendlehre* eli hyveoppi, joka muodostaa ”tapojen metafysiikan” toisen osan, ilmestyi saman vuoden elokuussa. Kantin elinaikana ne eivät kuitenkin ilmestyneet samassa niteessä, teoksena *Metaphysik der Sitten*, jollaisena se on tullut tunnetuksi Kantin myöhemmin toimitetuissa teoksissa.¹⁰ Hän kuitenkin laati yhteisen johdannon niiden muodostamaan kokonaisuuteen.

Kantin oikeusajattelun yleisiä periaatteita

Kantin oikeudellinen ajattelu kuuluu osittain Preussin kuninkaan Fredrik Suuren (1740–1786) hallituskauteen, joka oli valistuksellisen absolutismin ja monenlaisten yhteiskunnallisten uudistusten aikaa. Samalla kun hallitsijan asema pysyi vahvana ja aatelisto sekä papisto saivat pitää monet erioikeutensa, oikeusvaltiollisia periaatteita otettiin käyttöön. Valtakunnassa harjoitettiin myös yleiseen hyvinvointiin tähtäävää merkantilistista talouspolitiikkaa. Seuraavan kuninkaan Fredrik Wilhelm II:n (1786–1797) aikana oikeusjärjestelmän uudistusta jatkettiin ja erityisesti uskonnonvapautta kehitettiin.

Kuten kirjoitus *Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus?* osoittaa, Kant arvosti Fredrik Suuren suvaitsevaisuutta mutta kritisoi aateliston erioikeuksia, papiston valtaa sekä maaorjuutta.¹¹ Kansallisella tasolla Kant arvosteli kirkon ja valtion liittoa; kansainvälisellä tasolla hän tuomitsi sota- ja varus- telupolitiikan, kolonialismin sekä orjuuden. Lähinnä hänen poliittisia ihan-

⁸ Sisältyy osittain teokseen Koivisto, Juha, Mäki, Markku ja Uusitupa, Timo (toim.): *Mitä on valistus*. Vastapaino, Tampere 1995, s. 87–105.

⁹ Ks. Kant: *Ikuiseen rauhaan. Valtio-oikeudellinen tutkielma*. Suom. Jaakko Tuomikoski. Karisto, Hämeenlinna 1989 (3. painos). Tätä teosta koskevista uudemmissa tulkinnoista ks. esim. Matthias Lutz-Bachmann, James Bohman (Hg.): *Frieden durch Recht. Kants Friedensidee und das Problem einer neuen Weltordnung*. Suhrkamp, Frankfurt 1996.

¹⁰ *Hyveoppi* ilmestyi erillisenä niteenä kesäkuussa 1797. Seuraavana vuonna ilmestyi oikeusopin toinen, vähän korjattu laitos ja vuonna 1803 kolmas, joka sisältää enemmän muutoksia. Seuraavassa MS ja sivunumero viittaa Preussische Akademie der Wissenschaften julkaiseman teoslaitoksen osaan VI, joka sisältää myös Kantin tekemät muutokset.

¹¹ Kant, *Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus?* Teoksessa Koivisto, Juha, Mäki, Markku ja Uusitupa, Timo (toim.): *Mitä on valistus?* Vastapaino, Tampere 1995, s. 76–86.

teitaan oli Ranskan republikaanistinen perustuslaki (ks. MS 340*). Hän tuomitsi jakobinistien terrorin ja ylipäättään kansan oikeuden kapinaan hallitsijaa ja poliittista valtaa käyttäviä vastaan. Kant korosti, että kansa empiirisessä mielessä on eri asia kuin kansan yhteinen tahto, jolla yksin on lakiasäättävä valta (ks. MS 313, 320).¹² Kant puolusti voimakkaasti julkisen mielipiteen ja julkisen kritiikin suurta merkitystä ihmisoikeuksien takaajana ja poliittisen järjestelmän kontrolloijana.¹³

Oikeusajattelussaan Kant työskenteli valistuksen perinteessä ja rakensi omaa näkemystään Pufendorfin, Grotiuksen, Hobbesin, Locken, Thomasiuksen, Wolffin, Humen, Rousseauin kirjoitusten pohjalta. Myös tällä alueella hän kuitenkin muotoili käsitteensä siinä määrin radikaalisti, että lopputulos oli käänteentekevä koko ajatusperinteen kannalta. Kantin yleinen strategia on erottaa eri tyyppiset argumentit aiempaa selkeämmin toisistaan ja perustaa myös oikeusfilosofia puhtaasti käytännöllisen järjen apiorisille periaatteille. Aiempaa selkeämmin ja ehdottomammin hän erottaa toisistaan myös oikeudelliset ja moraaliset velvollisuudet ja rajaa valtion tehtävät nimenomaan oikeuden alueelle – voidakseen toisaalta osoittaa, missä mielessä oikeusjärjestelmän tulee ja miten se voi toteuttaa moraalisia päämääriä.

Kant arvostelee myös oikeusfilosofiassaan erityisesti Hobbesin, Locken ja Humen empirismää, joka koettaa perustella oikeudelliset normit ja instituutiot ihmisten kokemuksista ja empiirisen maailman ilmiöistä käsin. Hänen mukaansa kokemus on liian muuttuvainen ja hajanainen sekä myös hyvin kiistanalainen lähtökohta oikeudelle. Kantin rationalistisen ja deontologisen eli velvollisuuksista lähtevän näkemyksen mukaan oikeuden periaatteiden johtaminen kokemukseen, onnellisuuteen, hyvinvointiin ja vallitseviin konventioihin liittyvistä seikoista merkitsee väistämättä naturalismia, jonka puitteissa on mahdotonta käsittää, miksi oikeudelliset normit ovat velvoittavia. Kun etiikan ensisijainen tehtävä on selvittää ja oikeuttaa yksilöiden keskinäisten moraalisten normien velvoittavuus, ja hyveopin tehtävä selvittää itse kunkin velvollisuudet itseä kohtaan, oikeusopin tehtävä on osoittaa oikeuden pätevyyden perusta. Kaikilla kolmella alueella ratkaisu voi Kantin mukaan löytyä ainoastaan kokemusta edeltävistä seikoista eli käytännöllisestä järjestä.

* MS = Metaphysik der Sitten, sivunumero Akademieausgabe, ks. kirjallisuusluettelo.

¹² Ks. myös Kotkavirta 1992 ja siinä annettu kirjallisuus.

¹³ Ks. erityisesti *Ikuiseen rahaan*, politiikan ja moraalin suhdetta koskevat liitteet I ja II, s. 47–73.

Oikeuden tulee Kantin mukaan viime kädessä perustua kategoriselle eli ehdottomalle oikeusperiaatteelle eikä millekään pragmaattisille, utilitaristisille tai muille kokemuksellisille lähtökohdille. Apriorisille (kokemusta edeltävälle) perusperiaatteille rakentuvan oikeusopin puitteissa Kant haluaa puolustaa yksilöllisen autonomian takaavaa poliittista liberalismia sekä oikeusvaltiota sanan laajassa merkityksessä. Hän vastustaa Pufendorfin ja Christian Wolffin samoin kuin utilitaristien yhteisen hyvän periaatetta valtion toiminnan lähtökohtana, alistaen valtion hyvinvointitehtävät sitoville oikeusvaltiollisille periaatteille. Kansainvälisen oikeuden alalla hän vastustaa kolonialismia kaikissa muodoissa ja ylipäätään korostaa valtiollista suvereenisuutta.¹⁴

Kehittäessään oikeuden yleisen periaatteen Kant soveltaa moraalifilosofiassaan eksplikoiduista kategorista imperatiivista, jonka mukaan meidän tulee toimia vain sellaisten subjektiivisten periaatteiden eli maksiimien mukaan, joiden voimme tahtoa muodostuvan yleiseksi laiksi.¹⁵ Viime kädessä tämän periaatteen pohjalle hän rakentaa normatiivisen teorian oikeudesta sekä valtiosta, jossa ihmis- ja kansalaisoikeuksien sekä itse kunkin persoonallisen autonomia turvaaminen on avainasemassa. On itse asiassa yllättävää, että Kantin oikeusopin on väitetty olevan hänen moraalifilosofiansa tavoin tyhjää formalismia, sillä se on edeltäjiään ja myös monia seuraajiaan huomattavasti rikkaampi sisällöltään. Sen lisäksi, että Kant erottaa oikeusfilosofian aiempaa selkeämmin poliittisesta filosofiasta, hän esittää yhtenäisen teorian niin yksityis- ja julkisoikeuden kuin kansainvälisenkin oikeuden perusperiaatteista.

Kantin oikeusoppi on osa hänen ”tapojen metafysiikkaansa” ja nimensä mukaisesti yksikäsitteisesti metafysiinen eli kokemuksen rajat ylittävä teoria (ks. erit. MS 216). Kant katsoi filosofisen elämäntyönsä jakautuvan kaikkiaan kahteen osaan, nimittäin transsendentaaliseen järjen kritiikkiin – siis kolmeen kritiikkiin – sekä tälle pohjautuvaan uudenalaiseen metafysiikkaan. Suomentetussa *Prolegomena*-teoksessaan Kant luonnostelea uudenlaista teoreettista metafysiikkaansa, joka tulisi luoda *Kritik der reinen Vernunftin* pohjalle.¹⁶ Oikeusoppi yhdessä hyveopin kanssa muodostavat hä-

¹⁴ Ottfried Höffe, Einführung. Teoksessa Höffe (Hg.): *Klassiker Auslegen. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. Akademie Verlag, Berlin 1999, s. 8–9. Teos sisältää koko *Oikeusopin* kommentaarin ja myös kattavan bibliografian sitä koskevasta tutkimuksesta.

¹⁵ Ks. Kant, Tapojen metafysiikan perustus. Teoksessa Kant: *Siveysopilliset pääteokset*, s. 109–133.

¹⁶ Ks. *Prolegomena eli johdatus mihin tahansa metafysiikkaan, joka vastaisuudessa voi käy tieteestä*. Gaudeamus, Helsinki 1997.

nen käytännöllisen metafysiikkansa ytimen. Juuri tätä metafyyssisyyttä on sittemmin ollut vaikea ymmärtää ja ottaa käytännössä vakavasti.¹⁷

Paitsi aihepiirinsä vuoksi, oikeusoppi on ”käytännöllistä” filosofiaa myös siksi, että oikeus on ”käytäntöön asetettu (kokemuksessa esiintyviin tapauksiin soveltuva) käsite” (MS 205). Tämä tarkoittaa, että oikeusopin on myös otettava huomioon ne käytännölliset olosuhteet ja tapaukset, joihin sitä sovelletaan. Voidaan myös sanoa, että oikeusoppi sekä sitä seuraava hyveoppi käsittelevät kumpikin moraalin kannalta olennaisia materiaalisia kysymyksiä, eivätkä enää itse moraalin moraalisuuden periaatteellisia kysymyksiä. Toisaalta filosofinen oikeusoppi on tapojen metafysiikkaa eli se perustuu viime kädessä yksinomaan apriorisiin, kokemusta edeltäviin periaatteisiin. Tästä seuraa, että filosofinen oikeusoppi ei voi muodostaa oikeuden koko järjestelmää, vaan ainoastaan sen ”metafyyssiset alkuperusteet” (MS 205). Oikeusopissa Kant siis esittää oikeuden normatiiviset perusperiaatteet ja jättää oikeusjärjestelmän ja poliittisen järjestelmän tehtäväksi niiden konkretisoimisen kulloistenkin empiiristen ehtojen ja tehtävien mukaiseksi lainsäädännöksi.

Kantin oikeusoppi sisältää kolme osaa: johdannon, yksityisoikeuden ja julkisoikeuden. Yksityisoikeuden alue jakautuu vielä kahtia, ”minulle ja sinulle” sisäisesti sekä ulkoisesti kuuluvaan osaan, ts. osaan joka käsittelee synnynnäisiä ja muuttumattomia ihmisoikeuksia, sekä osaan joka käsittelee hankittuja oikeuksia. Kantin mukaan ei itse asiassa ole olemassa kuin yksi synnynnäinen ihmisoikeus, nimittäin kaikille yhtäläinen oikeus vapauteen. Tämän hän esittelee jo teoksensa johdannossa (ks. MS 237), mistä johtuen teoksen yksityisoikeudellinen osa käsittelee vain sitä, mikä on ”ulkoisesti minun ja sinun”.¹⁸ Seuraavassa keskityn oikeuden yleistä luonnetta ja perusperiaatetta koskeviin kysymyksiin. Oikeuden yksittäisistä osa-alueista tuon vain ohimennen esiin joitakin erityisen huomionarvoisia seikkoja.¹⁹

Oikeuden perusperiaate

Kant hahmottaa oikeuden käsitettä täsmentämällä oikeuden sovellutusalaa kolmessa vaiheessa. (1) Oikeus koskee ensinnäkin ”ainoastaan persoonan ulkoista ja nimenomaan praktista suhdetta toiseen, sikäli kuin heidän toimin-

¹⁷ Ks. Küsters 1988, s. 6–13.

¹⁸ Vrt. Höffe 1999, s. 10–11.

¹⁹ Oikeuden eri alueiden osalta ks. Höffe (Hg.) 1999 ja siinä annettu kirjallisuus.

nallaan faktoina voi olla (välittömästi tai välillisesti) vaikutusta toisiinsa” (MS 230). Kyse on siis persoonien eli syyntakeellisten subjektien välisestä käytännöllisestä suhteesta. Termillä ”fakta” Kant viittaa siihen, että kyse on vapaasta ja itse aiheutetusta eikä pakotetusta toiminnasta tai joistakin täysin ennakoimattomista seurauksista.²⁰ (2) Oikeuden käsite ei koske ”valitsevan tahdon (*Willkür*) suhdetta toisen toiveeseen (eikä siis myöskään tarpeeseen), kuten toiminnan hyväntahtoisuus tai kovasydämyisyys, vaan ainoastaan suhdetta valitsevaan tahtoon” (MS 230). Toisin kuin valitseva tahto, toiveet, tarpeet, halut, tunteet ja vastaavat toiminnan luonnolliset ja subjektiiviset motiivit ovat oikeuden kannalta merkityksettömiä. Oikeus ei myöskään koske itse tahtoa (*Wille*) ja sen vapautta sinänsä, vaan ainoastaan valitsevaa tahtoa (*Willkür*), joka käytännössä ohjaa yksilöiden harkintaa, valintoja ja toimintaa tavalla, johon periaatteessa voi kohdistua myös oikeudellisia vaateita.²¹ Rajatessaan toiveet, tarpeet ja niiden tyydyttämisen oikeuden piiristä Kant ilmaisee jo peruskäsitteissä erimielisyytensä utilitarististen oikeusteorioiden kanssa. (3) ”Kolmanneksi tässä valitsevien tahtojen suhteessa ei lainkaan tule esiin sen materiaali, itse kunkin tavoittelema päämäärä, esimerkiksi jonkun ostamalleen tavaralle suunnittelema käyttötarkoitus, vaan ainoastaan valitsevien tahtojen välinen suhde” (MS 230). Ainoa oikeuden kannalta merkityksellinen asia on osapuolten vapaaehtoinen vaihtosuhte. Sillä, miksi ja mitä he kulloinkin ostavat ja myyvät, ei ole oikeuden käsitteen kannalta merkitystä.²²

Oikeudessa on perimmältään kyse yksilön toiminnan suhteesta toisten yksilöiden toiminnan vapauteen. Oikeuden tehtävä on taata kaikille yhtäläinen käytännöllinen vapaus sekä autonomia. ”Oikeus on niiden ehtojen keskeinen sisältö, joiden puitteissa yhden valitseva tahto on mahdollista

²⁰ Kantin mukaan oikeuden kannalta on myös tärkeää, että persoonat elävät yhdessä rajallisella maa-alueella, samoin kuin että persoonat ovat ruumiillisia olentoja intresseineen; vrt. Höffe: *Der kategorische Rechtsimperativ*. Teoksessa Höffe (Hg.) 1999, s. 41–62, tässä s. 50.

²¹ ”Tahto haluamiskykynä ei siis ole samalla suhteessa toimintaan (kuten valitseva tahto), vaan pikemminkin määrittämisperustaan jolta tahto valitsee toiminnan. Tahdolla itsellään ei oikeastaan ole määrittämisperustaa, vaan sikäli kuin se voi määrittää valitsevaa tahtoa se on itse käytännöllinen järki” (MS 213). Ks. Allen W. Wood: *Kant’s Doctrine of Right: Introduction*. Teoksessa Höffe (Hg.) 1999, s. 19–39. Tahdon ja valitsevan tahdon välisen erottelun muodostumisesta Kantilla ks. Henry Allison: *Kant’s Theory of Freedom*. Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 129–136.

²² Vrt. Höffe 1999, 49–52 sekä Wolfgang Kersting: *Wohlgeordnete Freiheit. Immanuel Kants Rechts- und Staatsphilosophie*. De Gruytere, Berlin, New York 1984, s. 3–6.

sovittaa yhteen toisten valitsevan tahdon kanssa yleisten vapauden lakien puitteissa” (MS 230). Oikeus on siis yksilön toiminnallisen vapauden harjoittamisen rajoittamista sikäli kuin velvoitteiden yleisyys, yhdenveroisuus ja vastavuoroisuus tätä edellyttävät. Kant kiteyttää oikeuden perusajatuksen seuraavaan perusperiaatteeseen: ”Mikä tahansa toiminta on oikein jos se tai sen mukainen maksimi sopii yhteen jokaisen muun valitsevan tahdon vapauden kanssa yleisen lain puitteissa” (MS 230).

Kantin formaalisen oikeusperiaatteen on väitetty olevan tyhjä ja oikeuden sisällöllisten kysymysten kannalta vailla merkitystä. Samaan tapaan on arvosteltu hänen huomattavasti paremmin tunnettua moraalifilosofian perusperiaatetta, kategorista imperatiivia, jonka mukaan itse kunkin tulisi toimia vain sellaisen maksimin mukaisesti, jonka voi samalla tahtoa muodostuvan yleiseksi laiksi. On totta, että niin moraalisuuden kuin oikeudenkin perusteperiaatteet ovat puhtaasti muodollisia, vailla mitään materiaalista sisältöä. Näin on välttämättä koska niiden on tarkoitus olla ehdottoman yleispäteviä. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että periaatteet olisivat tyhjiä, siis vailla mitään sisältöä. Oikeuden periaate koskee koko oikeusjärjestyksen moraalista oikeellisuutta, joten sillä on sisältö vaikkei siitä voikaan suoraan johtaa positiivista oikeutta. Vastaavasti kategorinen imperatiivi koskee subjektiivisten toimintaperiaatteiden eli maksimien yleistettävyyttä, eli sekin on epäsuorasti sisällöllinen vaikkei siitä voikaan suoraan johtaa moraalisia velvollisuuksia.

Toiminta on oikeudellisessa mielessä oikeaa kun se sopii yhteen muiden käytännöllisen vapauden ja autonomian kanssa yleisen lain puitteissa ja väärää kun se ei täytä tätä ehtoa. Toisin kuin moraalisuus, joka vaatii kunnioitusta, oikeus ei edellytä että toimitaan oikein sen itsensä tähden: riittää kun toimitaan oikein. Vaikka Kant esittää oikeudelle eettisen perustelun, hän ei sekoita oikeutta ja moraaliala toisiinsa. Lakia noudatetaan koska sen rikkomiseen liittyy oikeudellisia seuraamuksia, ja nämä seuraamukset ovat oikeutettuja koska laki turvaa kaikille yhtäläisen valinnan vapauden.

Oikeusperiaatteeseen liittyy siis käsitteellisesti pakottaminen lain mukaiseen toimintaan, minkä Kant ilmaisee toteamalla, että laki voidaan mieltää ”kattavaksi vastavuoroiseksi pakoksi, joka on sovitettavissa yhteen itse kunkin vapauden kanssa yleisten lakien puitteissa” (MS 232). Lain mukaiseen toimintaan ei välttämättä liity mitään moraalista, vaikka suotavaa olisikin, että ihmiset noudattaisivat lakia myös tietoisesti harkiten ja nähden oikeusjärjestelmän oikeutuksen, eivät toteuttaisi sitä yksinomaan sanktioiden pelossa. Oikeuden keskeinen oikeuttava periaate on yhdenveroisuus. Oikeus

määrittää itse kunkin ulkoiset vapaudet suhteessa kaikkien muiden yhtäläisiin vapauksiin ja takaa ne vastavuoroisen pakon kautta. Lain muodossa oikeus määrittää toiminnallisen tilan, jonka itse kukin saattaa täyttää toteuttaessaan itseään ja jota hänellä on lupa puolustaa loukkauksia vastaan lain sallimissa rajoissa.

Oikeus ja moraal

Jos oikeuden peruseriaate määritellään Kantin tavoin, niin mikä on sen suhde moraalisuuden peruseriaatteisiin? Moraalisuudessa on Kantin mukaan kyse siitä, että yksilö ei toimi yksinomaan luonnollisista motiiveista, vaan kykenee myös muotoilemaan itselleen ”toisen asteen” subjektiivisia perusteita eli maksiimeja, joilla hän oikeuttaa toimintaansa. Muodostaessaan maksiimeja ja arvioidessaan niiden yleistettävyyttä yksilö harjoittaa moraalista vapauttaan. Miten oikeuden edellyttämä pakko liittyy moraaliseen vapauteen? Onko Hermann Cohen oikeassa todetessaan, että oikeus merkitsee ”niin loogisesti kuin eettisestikin järjen loppua”? On ilmeistä, että tämä uuskantilaisten teesi oikeuden ja moraalien riippumattomuudesta ei vastaa Kantin omaa näkemystä.²³ Mutta miten Kant liittää ne toisiinsa – erotettuaan ne ensin edeltäjiään selkeämmin toisistaan?

Yhtäältä on niin, että oikeus koskee valitsevaa tahtoa ainoastaan sikäli kuin tämä ilmenee itse toiminnassa. Toimijan sisäiset perusteet, joihin moraalisuus kiteytyy, pannaan oikeudellisessa harkinnassa sivuun. Toisaalta Kantilla on monia huomautuksia siitä, miten oikeus on olennainen osa niiden järjestelyjen kokonaisuutta, joiden avulla ihminen pyrkii irtautumaan luonnontilasta ja muodostamaan moraalisuuden periaatteita seuraavan oikeudellis-poliittisen tilan. Myös oikeus, eikä vain moraalisuus, edellyttää ihmisiltä käytännöllistä itsetietoisuutta ja samalla vapautta yleisessä merkityksessä. Kant pohti näitä itsetietoisuuden ja vapauden keskinäisiä suhteita ja tasoja koskevia peruskysymyksiä hyvin rohkeasti myöhäiselle iälle saakka, ja tapojen metafysiikan viivästymisen johtui ilmeisesti pitkälle juuri siitä, että tahtoa ja valitsevaa tahtoa koskevat peruskysymykset pysyivät eräiltä osin auki varsin pitkään.²⁴

²³ Oikeuden ja moraalisuuden yhteyksistä Kantilla ks. myös Robert Pippin: *On the Moral Foundations of Kant's Rechtslehre*. Teoksessa Pippin: *Idealism as Modernism. Hegelian Variations*. Cambridge University Press 1997, s. 56–91.

²⁴ Ks. Allison 1990 sekä Wood 1999.

Kant vakuuttui siitä, että kategorinen imperatiivi moraalisuuden perusperiaatteena ei itse asiassa ole todistettavissa, koska se on ehdottoman varma ja ilmeinen käytännöllisen järjen tosiasia, jossa kiteytyy järjen vaatimus määrittää tahtoa moraalisen tahdon muodossa.²⁵ Kantilla etiikan keskeiset käsitteet kuten hyvä tahto, käytännöllinen järki, tahdon vapaus ja järjen autonomia viittaavat kaikki toisiinsa – lopulta yhteen ja samaan kohtaan, jossa järki tulee käytännölliseksi kun toimija muodostaa itselleen maksiimin ja arvioi sitä kategorista imperatiivia vasten.²⁶

Miten sitten oikeus ja sen perusperiaate suhteutuvat tähän? Kantin mukaan oikeus on ”laki, joka on minun kannaltani sitova, vaikka siihen ei sisällykään odotusta tai vielä vähemmän edellytystä, että minun tulisi itse rajoittaa omaa vapauttani tämän sitovuuden tähden” (MS 230). Oikeus yksinkertaisesti edellyttää, että kunnioitan toiminnassani toisten vapautta lain määrittämissä puitteissa, eikä se ole kiinnostunut tähän liittyvistä sisäisistä motiiveistani. Toisin kuin kategorinen imperatiivi, oikeuden perusperiaate ei ole käytännöllisen järjen itsessään ilmeinen tosiasia. Tämä tarkoittaa myös, että oikeusperiaate tarvitsee tuekseen todistuksen tai oikeutuksen, joka viime kädessä tukeutuu moraalisuuden periaatteeseen käytännöllisen järjen perusperiaatteena.²⁷

Mutta miten moraalisuuden periaate voi oikeuttaa oikeusperiaatteen, joka nimenomaan sivuuttaa toimintaan liittyvät sisäiset motiivit, ovat nämä moraalisia tai eivät? Vaikka periaatteiden välillä ei olekaan mitään suoraa yhteyttä, niin oikeusperiaate edellyttää moraalisuuden periaatetta erityisesti siksi, että oikeuteen välttämättä liittyvälle pakolle tai voimankäytölle tulee esittää oikeutus. Kantin mukaan on pyrittävä määrittelemään aiheellisen ja hyväksyttävän pakottamisen ehtoja, mikä välttämättä edellyttää myös vetoamista moraalisuuden periaatteisiin. Joka tapauksessa pakottamisen on perustuttava yleiseen ja kaikille yhtäläiseen lakiin, mikä kuitenkin ei vielä riitä pakon syvemmäksi oikeutukseksi, jollainen Kantin mukaan tulisi esittää. Hänen perusajatuksensa on, että analogisesti sen kanssa, miten katego-

²⁵ Ks. Tapojen metafysiikan perustus, s. 150–161.

²⁶ Ks. Tapojen metafysiikan perustus, Kolmas luku.

²⁷ Kant toteaa myös, että oikeuden periaate on ”analyttinen”, toisin kuin kategorinen imperatiivi, joka on apriorinen mutta synteettinen (MS 396). Tämän voisi ajatella tarkoittavan, että kaksi periaatetta ovat toisistaan riippumattomia. Oikeusperiaatteen analyttisyys tarkoittaa kuitenkin sitä, kuten Wood 1999, s. 36 toteaa, että ”periaate eksplikoi, mitä tarkoittaa toiminnan oikeellisuus juridisessa mielessä”. Se tarvitsee lisäksi oikeutuksen, joka voi olla vain moraalinen.

rinen imperatiivi sulkee pois sellaisia maksiimeja, joiden ei ole mahdollista tahtoa muodostuvan yleiseksi laiksi, myös oikeus sulkee sellaisia yksilöllisen vapauden toteutuksia, joita ei ole mahdollista sovittaa yhteen kaikkien muiden vastaavan oikeudellisen vapauden kanssa lakien puitteissa. Itse asiassa on niin, että muiden oikeudellisen vapauden kanssa yhteen sopi-mattomien tekojen sulkeminen pois lain rajoissa pakkoa käyttämällä on epäsuora moraalinen velvollisuus. Tässä mielessä puhdas käytännöllinen järki on paitsi moraalisesti, myös oikeudellisesti lakiasäättävä (MS 218–219).

Edellä on luonnosteltu lähtökohtia tulkinnalle, jonka mukaan oikeus on yhtäältä itsenäinen normijärjestelmä, joka kuitenkin toisaalta saa epäsuorasti oikeutuksensa moraalilaista ja sen avulla oikeutettavista moraalisista normeista. Vaikka oikeus on toiminnan motiivien suhteen ulkoista ja pakottavaa, oikeuden avulla estetään tekoja, jotka ovat myös moraalisesti tuomittavia.²⁸ Tällainen tulkinta on eräänlainen keskitie kahden äärinäkemyksen välillä. Yhtäällä nimittäin on uskantilainen tulkinta, jonka on kiteyttänyt Julius Ebbinghaus tunnettuun toteamaansa: ”tahdonvapauden ongelma alkaa vasta oikeusopin tuolla puolen.” Tämän mukaan Kant on oikeusopissaan perustellut oikeuksien negatiivisten vapauksien järjestelmän, jonka pätevyys ei ole mitenkään riippuvainen moraalisesta autonomiasta.²⁹ Toisaalla on olemassa moraaliteologinen näkemys, jonka mukaan oikeus on olennainen ja välttämätön osa sitä normien kokonaisuutta, jonka avulla moraalila toteutetaan tässä maailmassa.³⁰

Ebbinghausin tulkintaan voidaan huomauttaa ensinnäkin, että se sivuuttaa täysin ne monet tekstikohdat, joissa Kant liittää oikeuden moraaliseen vapauteen ja persoonuuteen. Toiseksi tulkinnan olisi selitettävä, miten Kant saattaa perustella oikeudellisen sitovuuden pelkästään negatiivis-empiiriseen vapauteen eikä lainkaan moraaliseen vapauteen tukeutuen. Ebbinghausin mukaan riittää, että itse kullakin on intressi toteuttaa omia tavoitteitaan ja samalla intressi tämän mahdollistavaan ulkoiseen vapauteen. Kun tahdomme jotakin, tahdomme samalla sen saavuttamisen ehtoja. Oikeusjärjestelmä ei voi perustua minkään tiettyjen tavoitteiden toteuttamisen mahdollistamiseen, vaan se takaa yhdellä kertaa kaikille maksimaaliset ja yhtä-

²⁸ Tämä vastaa suurin piirtein Kerstingin 1984 samoin kuin Höffen 1999 näkemystä. Tällaista tulkintalinjaa on myös arvosteltu; ks. erit. Küsters 1988, s. 61–112.

²⁹ Ks. Kersting 1984, s. 37–42 sekä Küsters 1988, s. 19–26.

³⁰ Ks. Kersting 1984, s. 42–50.

läiset yhteen sovitettavissa olevat toteuttamisen edellytykset. Vaikka tällainen näkemys tavoittaa paljon olennaista Kantin oikeusfilosofiasta, se si-vuuttaa sen olennaisen asian, että Kantin mukaan oikeuden pakottavuus on oikeutettava moraalisesti, eikä pelkästään itsetoteutukseen liittyvien mak-siimien perusteella.³¹

Moraaliteologisen näkemyksen mukaan oikeusjärjestelmä ei takaa mitä hyvänsä yleistä intressien toteuttamisen yleistä järjestelmää, vaan sen teh-tävä on taata transsendentaalisen vapauden edellytyksiä empiirisessä maa-ilmassa. Tässä oikeudesta tehdään moraalisesti korrektin tai jopa ansiok-kaan toiminnan suoja. Oikeuden idea olisi edistää toimintaa, joka tapahtuu kunnioituksesta moraalisia normeja kohtaa. Vaikka tällainen tulkinta ta-voittaa joitakin puolia Kantin näkemyksestä, se antaa lainsäätäjän ja lakia soveltavan juristin ammatista kovin ylevä ja moralistisen kuvan. Loppuun saakka ajateltuna se nimittäin johtaisi näkemykseen, että kaikilta sellaisilta teoilta, jotka ovat pelkästään normien mukaisia mutta eivät ole tehty niiden itsensä vuoksi, putoaisi oikeudellinen suoja. Tässä oikeus sekoittuu moraali-suuteen vaarallisella tavalla.

Kantin mukaan kategorinen imperatiivi on formaalinen periaate, jonka idea on sulkea pois sellaiset teot, joiden maksiimeja ei ole mahdollista tah-toa yleiseksi laiksi. Käytännössä valtaosa teoista ei ole moraalisesti kiellet-tyjä mutta ei myöskään moraalisia velvollisuuksia. Tämä moraalisuuden kannalta olennainen tekojen kolmiarvoisuus katoaisi, jos moraalisen vel-voitteen ja oikeudellisen velvoitteen välillä olisi suora vastaavuus, jälkim-mäisen toteuttaessa edellistä empiirisessä maailmassa. Jos oikeuden tehtä-vä olisi suoraan edistää moraalisesti hyveellistä toimintaa, eikä pelkästään sulkea pois kiellettyjä tekoja ja siten turvata toiminnan hyväksyttävyys, tuloksena olisi erityisesti joistakin uskonnollisista diktatuureista tuttu ti-lanne, jossa oikeudellisia normeja johdetaan ja perustellaan suoraan moraa-lisista normeista. On ilmeistä, että tällaisen tulkinnan lähtökohdat eivät ole Kantin oikeusfilosofiassa, vaan pikemminkin esimerkiksi Ch. Wolffin ra-tionalistisessa luonnonoikeudessa, jonka ylin sisällöllinen periaate on kaik-kien yhtäläinen oikeus itsetoteutukseen.

Kantin oikeusfilosofia on osa hänen liberalismiaan, jonka mukaan jokai-sella persoonalla ja ryhmällä on oikeus elämäntapaansa kunhan se kun-nioittaa muiden vastaavaa oikeutta. Kant ei siis täysin erota oikeutta ja mo-raalia toisistaan, kuten Ebbinghaus väittää, mutta ei myöskään aseta niitä

³¹ Ks. Höffe 1999, s. 55–58.

väline–päämäärä–suhteeseen, kuten moraaliteleologinen tulkinta väittää. Oikeus ja moraalit edustavat kumpikin puhdasta käytännöllistä järkeä, mutta ne perustuvat kahteen erilaiseen lainsäädäntöön sekä niitä vastaaviin motiiveihin. ”Sellainen lainsäädäntö, joka tekee toiminnasta velvoitteen ja siitä edelleen vaikuttimen (*Triebfeder*), on eettistä. Sitä vastoin sellainen lainsäädäntö, joka ei sisällytä vaikuttimia lakeihin ja sallii näin ollen myös muita vaikuttimia kuin velvollisuuden, on juridista” (MS 218). Käytännöllisen järjen moraalista lainsäädännöstä seuraa, että joihinkin tekoihin on moraalista syistä välttämätöntä liittää myös oikeudellisia sanktioita.

Oikeuden peruseriaate, joka kategorisen imperatiivin tavoin on formaalinen ja ennen muuta negatiivinen periaate, ilmaisee juuri tämän yhteyden. Periaatteen mukaan oikeita ovat teot, jotka eivät riko sen negatiivista ehtoa, eli ne eivät tuota sellaisia ratkaisuja, joiden seurauksena yhden valintoja ei ole mahdollista sovittaa lain puitteissa yhteen toisten vastaavien valintojen kanssa. Oikeudellisesti hyväksyttävät teot eivät ole velvollisuuksia, vaan niiden välttämättömyys perustuu siihen, että niiden vastakohta on lailla kielletty ja myös moraalisesti tuomittava. Moraalinen laki perustuu subjektien sisäisiin velvoitteisiin ja niiden kunnioittamiseen, kun taas juridinen laki perustuu ihmisten välisiin velvoitteisiin ja niiden kunnioittamiseen käytännössä. Kun moraalista velvoitetta arvioidessaan yksilö kohtaan itsensä järkiolentona, niin juridista velvoitetta arvioidessaan hän kohtaan itsensä toisten asettamien velvoitteiden kautta. Oikeussubjektina ja moraalisenä persoonana yksilö tematisoi itsensä ja asettuu suhteeseen toisten kanssa eri tasoilla.³²

Moraalisen velvoitteen ala on huomattavasti laajempi kuin juridisen velvoitteen, joka koskee itse tekoja. Tämä johtuu siitä, että jälkimmäisen soveltaminen edellyttää toiminnan yksikäsitteistä kuvausta, johon voidaan liittää sanktioita perusteluineen. Toiminta, jota ei ole mahdollista identifioida siten, että siihen voidaan liittää pakkoa, ei voi tulla oikeuden piiriin. Sen sijaan lähes mikä hyvänsä teko – ja myös tekemättä jättäminen, joka moraalisuuden näkökulmasta on myös teko – voidaan siihen liittyvien motiivien arvioinnin eli maksimien tasolla ottaa eettisen lainsäädännön piiriin. Toisaalta juridinen lainsäädäntö on laajempi siinä mielessä, että voimme

³² Hegel eksplikoi näiden tasojen eron *Oikeusfilosofiassa*. Yksi tapa, jolla Kant hahmottaa tätä eroa, on lain tekijän (*autor*) ja säätäjän (*legislator*) välinen erottelu. Lain tekijä perustelee sen sisältämät velvoitteet, kun taas lainsäätäjä käskää lain avulla ja rankaisee lain rikkojia. Valtion puitteissa säädettyjen juridisten lakien kohdalla tekijä ja säätäjä ovat sama, mutta moraalisten lakien tapauksessa ne voivat poiketa toisistaan, esimerkiksi jos kirkon jäsen pitää Jumalaa moraalilain säätäjänä. Ks. MS 227 sekä Wood 1999, 37.

sen puitteissa toimia korrektisti, vaikka toimintamme ei olisikaan moraalisesti hyväksyttävää.

Kantin oikeusopin ajankohtaisuudesta

Tunnetusti John Rawlsin *Oikeudenmukaisuusteorian*³³ käynnistämät keskustelut poliittisen liberalismien normatiivisista perusteista ovat paljossa velkaa Kantille. Rawlsin itsensä samoin kuin Ronald Dworkinin, Bruce Ackermanin, Jürgen Habermasin sekä muiden proseduralististen liberalistien esittämä kommunitarismien ja hyvinvointiutilitarismin kritiikki on analogista Kantin teleologisia ja naturalistisia teorioita kohtaan muotoileman kritiikin kanssa. Niin ikään heidän oikeusfilosofiset teoriansa tukeutuvat vahvasti Kantiin, joskin viittaukset itse oikeusoppiin ovat melko harvassa. Kantiin vetoaa nykyään nimenomaan yksilöllistä vapautta autonomiana sekä oikeudenmukaisuutta reiluutena puolustava poliittinen liberalismi, jonka vastustajat puolestaan vetoavat Aristoteleen tai utilitaristien teleologisiin teorioihin. Hegeliä voidaan lukea sekä liberalistina että kommunitaristina.

Se, että Kantin linjavetoja puolustavat teoreetikot kuitenkin suhteellisen harvoin tukeutuvat hänen oikeusoppiinsa, liittyy pitkälle metafysiikkaa koskeviin kysymyksiin. Kant oli itse vakuuttunut siitä, että sekä moraalisuus että epäsuorasti myös oikeus tulee perustaa kokemusta edeltäviin periaatteisiin metafysisesti, kun taas Rawls ja häntä seuraten useimmat muut proseduralistit ovat nimenomaan pyrkineet eroon metafysisistä perusteista ja oikeuttaneet periaatteensa modernin demokratian poliittisista instituutioista käsin *modus vivendi*.³⁴ Kant itse ei luultavasti pitäisi riittävänä varsinkaan Rawlsin uudempaa teoriaa oikeudenmukaisuudesta, jossa keskeisten periaatteiden filosofisesta oikeuttamisesta pitkälle luovutaan, vaan tulkitseisi sen lähinnä vallitsevan tilanteen jonkinlaiseksi idealisoivaksi kuvaukseksi vailla riittävän selkeitä normatiivisia perusperiaatteita.³⁵ Kantin mukaan periaatteiden tulisi tuoda selkeästi esiin se, että omien intressien ajamisen lisäksi kansalaisten on alistuttava myös moraalisoikeudellisille

³³ Ks. Rawls: *Oikeudenmukaisuusteoria*. WSOY, Juva 1988.

³⁴ Ks. esim. Rawls: *Justice as Fairness: Political not Metaphysical*. Teoksessa Rawls: *Collected Papers*. Harvard University Press: Cambridge, London 1999, s. 388–414 (alun perin 1985).

³⁵ Rawls: *Political Liberalism*. Columbia University Press, New York 1993. Tätä koskevasta keskustelusta ks. esim. Victoria Davion, Clark Wolff (ed.): *The Idea of a Political Liberalism. Essays on Rawls*. Rowman & Littlefield, Oxford 2000.

normeille, jotka takaavat itse kullekin moraalisen ja oikeudellisen persoonana yhtäläisen arvon ja autonomian. Kant luultavasti olisi sillä kannalla, että edes Rawlsin varhemman teorian idea reflektiivisestä tasapainosta ja puolueettomasta alkuasetelmasta käsin tapahtuvasta prudentiaalisesta harkinnasta ei riitä näiden perusperiaatteiden perusteluun, vaan tarvitaan vahvempia kokemukset rajat ylittäviä argumentteja.

Metafyysiikka ei oikeusopissa rajoitu vain perusperiaatteisiin, vaan koko teos on tarkoitettu positiivisen oikeuden metafyysiseksi perustaksi, jonka pätevyyden Kant väittää olevan riippumaton historiallisista tai kulttuurisista olosuhteista. Esimerkiksi yksityisoikeuden alueella eivät ainoastaan synnynäiset ihmisoikeudet, vaan myös omistamisen oikeuttavat periaatteet tulee Kantin mukaan perustella käsitteellisesti eikä vain empiirisesti. Hänen mukaansa on synteettisesti apriori totta, että jokaisen täytyy voida hankkia ja pitää hallussaan omaisuutta, mistä seuraa, että jokaisella on velvollisuus kunnioittaa toisten omaisuutta (ks. MS 249, 380–381). Vasta tällaisista perusteista voidaan sitten johtaa yksityisoikeuden konkreettisempia normijärjestelmiä (MS 273). Myös julkisoikeuden perusperiaatteet, jotka takaavat republikaanisen ja oikeusvaltiollisen järjestelmän, ovat apriorisia. Edelleen kun Kant torjuu kansalaisten oikeuden ryhtyä vastarintaan poliittista valtaa käyttäviä vastaan, hän ei viime kädessä puhu kansalaisista ja kansasta empiirisessä vaan noumenaalisessa eli periaatteellisessa mielessä (MS 338).³⁶ Kyse on siitä, että poliittisen järjestelmän tulisi uudistaa itseään jatkuvasti periaatteiden mukaisesti, mikä sulkee pois kumouksellisen toiminnan tarpeen ja oikeutuksen. Hän kyllä suhtautui hyvin varauksellisesti hyökkäysiin legitiimiä poliittista auktoriteettia vastaan myös empiirisellä tasolla, mutta tätä koskevia perusteita on arvioitava erikseen.

Kantin käytännöllinen filosofia kokonaisuudessaan hänen oikeusoppinsa mukaan lukien on viime kädessä metafyysinen teoria vapaudesta. Vapaus on autonomia eli järjen kykyä määrittää toiminnan motiiveja. Kun ihmiset toimivat yhdessä, heidän on sitouduttava yhteisiin normeihin voidakseen itse kukin toteuttaa omia intressejään. ”Jokaisella ihmisellä on ihmisyyteensä pohjautuva oikeus” toimia vapaasti yhteisten ja yhtäläisten normien puitteissa (ks. MS 237). Kantin näkemyksen liberaalisuus näkyy siinä, että tämä itse kullekin kuuluva ihmisoikeus on valtiota perustavampi. Vaikka oikeutta ei käytännössä voi olla ilman valtiota, oikeus periaatteessa edeltää sitä Kantin mukaan. Kantin liberalismi ja antipaternalismi näkyy myös siinä, että yksityisoikeus edeltää hänellä

³⁶ Ks. myös Kotkavirta 1992 ja siinä annettu kirjallisuus.

julkisoikeutta. Kant ei pidä tarpeellisena esittää mitään ihmisoikeuksien katalogia, mutta koko hänen oikeusoppinsa pyrkii osaltaan turvaamaan itse kunkin myötäsytntyisen oikeuden vapauteen, sikäli kuin tämä on sovittavissa yhteen toisten vapauden kanssa yleisen lain puitteissa.

Kirjallisuutta

Kantin koottujen täydellisin laitos on *Kants Schriften*. Ausgabe der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften. De Gruytere, Berlin 1902–. *Rechtslehre* on ilmestynyt Paul Natorpin toimittamana vuonna 1907 osana 6. Yleisimmin käytössä on W. Weischedelin toimittama *Kants Werke*. Insel, Wiesbaden 1956, josta on lukuisia painoksia eri kustantajilla (mm. Suhrkamp, WBG). *Rechtslehre* sisältyy tämän laitoksen osaan 4. *Metaphysik der Sitten* ja sen osana *Rechtslehre* on käännetty englanniksi viimeksi Mary Gregorin toimesta ja ilmestynyt nimellä *The Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press, Cambridge 1991 (toinen, korjattu painos 1996). Suomeksi Kantin teksteistä ovat ilmestyneet: *Siveysopilliset pääteokset*. Suomentanut J. E. Salomaa. WSOY, Porvoo 1990 (1931). *Prolegomena eli johdatus mihin tahansa metafysiikkaan, joka vastaisuudessa voi käydä tieteestä*. Suomentanut Vesa Oittinen, Gaudeamus, Helsinki 1997. *Ikuiseen rauhaan. Valtio-oikeudellinen tutkielma*. Suomentanut Jaakko Tuomikoski. Karisto Oy, Hämeenlinna 1989. Kirjoitukset Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus? sekä Mitä on suunnistautuminen ajattelussa? sekä Edistyykö ihmissuku jatkuvasti kohti parempaa? ovat ilmestyneet teoksessa Koivisto, Juha & Mäki, Markku & Uusitupa Timo (toim.): *Mitä on valistus?* Vastapaino, Tampere 1995, s. 76–86, 87–105, 106–124. Kantin kirjoituksesta *Tiedekuntien riitely* on ilmestynyt osa Filosofisen tiedekunnan riitely Teologisen tiedekunnan kanssa Heikki Kirjavaisen suomentamana. Helsingin yliopiston Systemaattisen teologian laitoksen julkaisuja XIV. Luther-Argicola Seura, Helsinki 1998. Kantin oikeusfilosofiaa käsittelevästä kirjallisuudesta voidaan mainita Höffe, Ottfried (toim.): *Klassiker Auslegen. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. Akademie Verlag, Berlin 1999 (sisältää kattavan bibliografian). Kaulbach, Friedrich: *Studien zu späten Rechtsphilosophie Kants und ihrer transzendentalen Methode*. Königshausen & Neumann, Würzburg 1982. Kersting, Wolfgang: *Wohlgeordnete Freiheit. Immanuel Kants Rechts- und Staatsphilosophie*. De Gruytere, Berlin, New York 1984. Küsters, Gerd-Walter: *Kants Rechtsphilosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1988. Ludwig, Berndt, *Kants Rechtslehre*. Felix Meiner, Hamburg 1988. Gregor, Mary, *Laws of Freedom: A Study of Kant's Method of Applying the Categorical Imperative in the Metaphysik der Sitten*. Blackwell, Oxford 1963. Murphy, Jeffrie G., *Kant: The Philosophy of Right*. Rowman & Littlefield, Totowa 1970. Mulholland, Leslie Arthur, *Kant's System of Rights*. Columbia University Press, New York 1989. Hyödyllinen on *The Cambridge Companion to Kant*. Ed. Paul Guyer. Cambridge University Press, Cambridge 1992 (sisältää bibliografian). Kantin poliittisesta ja oikeudellisesta ajattelusta suomeksi Kotkavirta, Jussi: *Immanuel Kant*. Teoksessa Kanerva, Jukka (toim.): *Platonista Bakuniniin. Poliittikan teorian klassikoita*. Yliopistopaino, Helsinki 1992, s. 136–159.

- Allison, Henry: *Kant's Theory of Freedom*. Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Bubner, Rüdiger: Selbstbezüglichkeit als Struktur transzendentaler Argumente. Teoksessa Kuhlmann, Wolfgang & Böhler, Dietrich (toim.): *Kommunikation und Vernunft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1982, s. 304–322.
- Höffe, Ottfried: Der kategorische Rechtsimperativ. Teoksessa Höffe, Ottfried (toim.): *Klassiker Auslegen. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. Akademie Verlag, Berlin 1999, s. 41–62.
- Höffe, Ottfried: Einführung. Teoksessa Höffe, Ottfried (toim.): *Klassiker Auslegen. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. Akademie Verlag, Berlin 1999, s. 8–9.
- Kant, Immanuel: *Ikuseen rauhaan. Valtio-oikeudellinen tutkielma*. Suom. Jaakko Tuomikoski. Karisto, Hämeenlinna 1989 (3. painos).
- Kant, Immanuel: *Prolegomena eli johdatus mihin tahansa metafysiikkaan, joka vastaisuudessa voi käy tieteestä*. Gaudeamus, Helsinki 1997.
- Kant, Immanuel: *Siveysopilliset pääteokset*. Suom. J. E. Salomaa. WSOY, Porvoo 1931.
- Kant, Immanuel: Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus? Teoksessa Koivisto, Juha & Mäki, Markku & Uusitupa, Timo (toim.): *Mitä on valistus?* Vastapaino, Tampere 1995, s. 76–86.
- Kaulbach, Friedrich: *Studien zu späten Rechtsphilosophie Kants und ihrer transzendentalen Methode*. Königshausen & Neumann, Würzburg 1982.
- Kersting, Wolfgang: *Wohlgeordnete Freiheit. Immanuel Kants Rechts- und Staatsphilosophie*. De Gruytere, Berlin, New York 1984.
- Kotkavirta, Jussi: Immanuel Kant, teoksessa Kanerva, Jukka (toim.): *Platonista Bakuniniin. Poliittikan teorian klassikoita*. Yliopistopaino, Helsinki 1992, s. 136–159.
- Küsters, Gerd-Walter: *Kants Rechtsphilosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1988.
- Lyotard, Jean-Francois: *Le Différend*. Minuit, Paris 1983.
- Rawls, John: Justice as Fairness: Political not Metaphysical. Teoksessa Rawls, John: *Collected Papers*. Harward University Press, Cambridge, London 1999 (1985), s. 388–414.
- Rawls, John: *Political Liberalism*. Columbia University Press, New York 1993.
- Schopenhauer, Arthur: *Die Welt als Wille und Vorstellung*, 4. Buch, § 62.
- Stenzler, Friedrich: *Die Verfassung der Vernunft*. Publica, Berlin 1984.
- Wood, Allen, W.: Kant's Doctrine of Right: Introduction. Teoksessa Höffe, Ottfried (toim.): *Klassiker Auslegen. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. Akademie Verlag, Berlin 1999, s. 19–39.